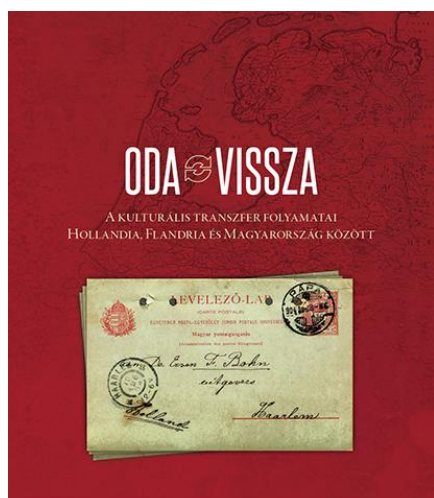


KÖNYVSZEMLE

**Oda-vissza. A kulturális transzfer folyamatai Hollandia,
Flandria és Magyarország között.**

Szerkesztette: Gera Judit – Vesztergom Janina

Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 293 oldal



SZERKESZTETTE:
GERA JUDIT – VESZTERGOM JANINA

A kultúraközvetítés tanulmányozása egyre népszerűbb kutatási terület. Nagyobb kultúrák esetében egyszerűbb a kapcsolatokra példákat találni, de olyan kis kultúrák esetében, mint a magyar, már nehezebb dolga van a kutatónak. Ráadásul, ha a vizsgálat tárgya két kisebb kultúra közötti transzfer, akkor egyenesen kihívásnak tekinthető érintkezéseket keresni.

Ez a helyzet például, ha megkérdezzük bárkit is arról, hogy milyen kapcsolat van a holland nyelvű európai országok – Hollandia és Belgium – illetve Magyarország között.

Nagy valószínűséggel az a válasz hangzana el, hogy semmilyen, mivel olyan kultúrákról van szó, melyek teljesen eltérő nyelvet beszélnek, melyek között semmilyen rokoni kapcsolat nem lelhető fel, földrajzilag távol helyezkednek el egymástól, és ha végigtekintünk akár a magyar, akár a németalföldi történelmen, nem igen találkozunk olyan közös momentummal, amelyről a történelemkönyvek beszámolnának.

Az *Oda-vissza* című tanulmánykötet mégis több olyan eseményről ad számot, amikor a két kultúra igenis keresztezte egymás útját. A kötet, mely elsőként foglalkozik a Magyarország, Hollandia és Flandria közötti kulturális transzferfolyamatokkal magyar nyelven, a *Kis irodalmak találkozása. A magyar irodalom fogadtatása Hollandiában és Flandriában, a holland nyelvű irodalom fogadtatása Magyarországon* című pályázat keretében készült. A holland nyelvű irodalom és kultúra nemcsak Magyarországon, hanem a világ más részein sem kifejezetten ismert, aminek oka, hogy azt mindig a világirodalmi folyamatoktól elzárva, önmagában vizsgálták. A kötetből kiderül, hogy a hollandok első kezdeményezése izoláltságuk feloldására talán a

Nederlandse cultuur in Europese context (1999–2001) [Holland kultúra európai kontextusban] című ötkötetes sorozat lehetett, mely új alapokra helyezte a holland nyelvű irodalom és kultúra vizsgálatát. Ez az ötkötetes sorozat fordításoknak köszönhetően elérhető volt más kultúrák számára is, mely nem elhanyagolható szempont, ha figyelembe vesszük, hogy a mű eredetileg holland nyelven íródott, és így csak kisebb számú közönséget szólíthatott meg. Ezt követően ez a nyitás a világ felé újra megszűnni látszott, és visszatértek az elszigeteltséghez.

Azonban a néderlandisztika tanulmányokkal mélyebben foglalkozó kutatók nem voltak hajlandók feladni a reményt, hogy más nemzetekkel is megismertessék a holland nyelvű irodalmat és kultúrát. Ennek a kitartó munkának a gyümölcse például az Elke Brems, Réthelyi Orsolya és Ton van Kalmthout által szerkesztett *Doing Double Dutch. The International Circulation of Literature from the Low Countries* [Keringő a holland nyelv körül. A németalföldi irodalom nemzetközi cirkulációja] című tanulmánykötet vagy a *Beatrijs de wereld in. Vertalingen en bewerkingen van het Middelnederlandse verhaal [Beatrijs]* a nagyvilágban. A közép-németalföldi történet fordításai és feldolgozásai] című kötet, melyet Ton van Kalmthout, Réthelyi Orsolya és Remco Sleiderink szerkesztettek.

A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékén 2007 óta működik Pusztai Gábor vezetésével a holland-magyar kapcsolatok kutatócsoport, amely már számos kiadványt jelentetett meg a témában. Közülük csak néhányat említünk: *Michiel de Ruyter és Magyarország* (2008), *Debrecentől Amszterdamiig. Magyarország és Németalföld kapcsolata* (2010), *Szumátrától az orosz frontig* (2013), *A lehetetlen-ségek országa. Székely László szumátrai elbeszélései* (2014), *Történetek a mélyföldről. Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban* (2014), *Menekülés az idegenbe* (2017). Jelentős a témában a tanszék tudományos folyóirata, az *Acta Neerlandica*. De a Debreceni Egyetem Irodalom- és Kultúratudományi Intézetét is meg kell említenünk a 2017-ben kiadott *Németalföld emlékei Magyarországon – magyar – holland kapcsolatok* című tanulmánykötetével.

A Debreceni Egyetem mellett a Károli Gáspár Református Egyetem és az ELTE Néderlandisztika Tanszéke is jeleskedik a magyar – holland/flamand kapcsolatok kutatásában. A Károli Gáspár Református Egyetemen Balogh Tamás Johan Huizinga, holland kultúrtörténész magyarországi fogadtatását vizsgálja, Daróczi Andrea pedig a 13. századi németalföldi misztikus író, Hadewijch műveit kutatja és fordítja. Az ELTE 2015. október 1-jén nyitotta meg a *Néderlandisztikai Kultúráközvetítő Központot*, mely a németalföldi és magyar kulturális

kapcsolatok körül folyó kutatások támogatását szolgálja.

Amikor kultúráközvetítésről beszélünk, leginkább a fordítás jut először eszünkbe, főleg, hogy a fordítókat kultúráközvetítőként tartják számon. Ugyanis azzal, hogy egy adott művet lefordítanak egy másik nyelvre, az adott kultúra egy szeletével is megismertetik a célnyelvi olvasót. Viszont az *Oda-vissza* című kiváló tanulmánykötet megmutatja, hogy nem a fordítás az egyetlen módja a kulturális transzfernek.

Bozzay Réka tanulmányában azt vizsgálja, hogy a kora újkorban a magyar diákok a hollandiai peregrinációjuk során szerzett teológiai és orvostudományi ismereteket hogyan tudták hasznosítani hazatérésük után, és mennyire voltak itthon nyitottak a nyugati világ hozadékaira. Főleg a teológia területén vezetett komoly vitákhoz az újszerű gondolkodás, amikor valaki egy-egy olyan teológiai irányzatot kezdett hirdetni, amely itthon nem volt elfogadott. Egy-egy ilyen fellépés, sokszor az illető karrierjének a végét is jelentette. A magyar és erdélyi orvostudomány azonban több áttörést is köszönhet a hollandiai közvetítésnek, ilyen például a vérkeringés tana vagy a jatrokémia és jatrofizika. A 17–18. században élt holland orvos, Herman Boerhaave munkásságának jelentőségéről is olvashatunk, akit ebben a korban Erdélyben és Magyarországon is ismertek. Csokonai Vitéz Mihály is megemlíti néhány költeményében.

P. Szabó Béla is a 17–18. századi magyar peregrinusokat veszi górcső alá. Munkájában a jogi tanulmányokra helyezi a hangsúlyt, és azt vizsgálja, hogy a diákok hazatérésük után, milyen mértékben tudták hasznosítani a Hollandiában megszerzett tudást. Mivel nem tudunk olyan magyar jogi munkákról, amelyekben a közvetlen holland hatás érződik, így előtérbe kerülnek olyan jogi- és politica-disputációk, melyek megvédése magyarországi diákok részvételével történt.

Juhász Ildikó Hendrik Conscience flamand író *De loteling* című regényének magyar fordítását vizsgálja. Érdekesség, hogy a műnek kétféle fordítása is megjelent. Az első változat *A besorozott* címen látott napvilágot 1855-ben, fordítója kiléte ismeretlen. A második fordítást 31 évvel később, 1886-ban Gyalui Farkas készítette, és *Az ujoncz* címet adta a regénynek. A tanulmány elsősorban annak jár utána, hogy mi indokolta két külön fordítást, mi volt ennek az oka, illetve, hogy a fordítások alapja a holland nyelv volt-e, vagy valamilyen más, közvetítő nyelv?

Szintén a műfordítói tevékenység jelentősége került a középpontba Ton van Kalmthout tanulmányában is, amely a holland Adèle Opzoomer és férje, Antal Géza kultúráközvetítő munkásságát vizsgálta. Az, hogy Opzoomer Petőfi-verseket fordított hollandra és az ő nevéhez fűződik Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeményének a fordítása is, már ön-

magában is jelentős tény, de a házaspár kultúraközvetítő szerepe ennél sokkal összetettebb és sokrétűbb. Aktívan részt vettek a holland kulturális életben, Antal Géza több tudományos körnek is a tagja volt, és neki köszönhető a Holland–Magyar Társaság megalapítása is. Emellett különböző publikációival is kultúraközvetítő szerepet töltött be Hollandia és Magyarország között.

Gera Judit tanulmányában tovább foglalkozik a Ton van Kalmthout által boncolgatott témával, de ő már csak az A. S. C. Wallis álnéven publikáló Adèle Opzoomer munkásságát vizsgálja interdiszciplináris módszerekkel. Wallis nem csak műfordítóként töltött be fontos szerepet a Hollandia és Magyarország közötti kulturális transzferfolyamatokban, hanem saját írói munkásságával és festőként is.

Míg az előző írások a 19–20. századról szólnak, addig Réthelyi Orsolya visszanyúl a középkorhoz. Két kanonizált németalföldi mű, az *Elckerlijck* – németül *Jedermann*, angolul pedig *Everyman* címen ismert – és a *Beatrijs* című Mária-legenda 20. századi színházi adaptációját elemzi, melyek Max Reinhardt rendezésével kerültek színpadra. Majd ezek után azt vizsgálja, hogy a magyar adaptációt, hogy fogadta azt itthoni közönség, és hogy Reinhardtot lehet-e a németalföldi irodalom közvetítőjének nevezni.

Tóth Zsuzsa tanulmánya arról ad számot, hogy Jo van Ammers-

Küller, 20. századi holland író műveit hogyan fogadták Magyarországon. Összehasonlítja kritikái fogadtatását Hollandiában és Magyarországon, majd azt boncolgatja, hogy munkásságát illetően mi lehet az oka a pozitív magyar visszhangnak, amikor a korabeli holland kritikái elutasítják. Emellett a magyar fordítások keletkezési körülményeit is górcső alá veszi, és azt is megvizsgálja, mi lehetett az oka, hogy az író egyike lett a legtöbbször magyarra fordított holland nyelvű alkotóknak.

Pusztai Gábor a műfordító házaspár Madelon Székely-Lulofs és Székely László kultúraközvetítő tevékenységével foglalkozik, amely ugyan sikeresnek bizonyult, mégsem került be a magyar irodalmi kánonba. Műfordítóként nagyon produktívak voltak mind magyar, mind holland fordításaik révén, de emellett saját publikációik is nagy jelentőséggel bírtak. Nem elhanyagolható tény, hogy a házaspár kiterjedt művészi kapcsolatokkal rendelkezett, és jó viszonyt ápolt a magyar irodalmi elittel. Ismerték többek között Kosztolányi Dezsőt, Márai Sándort, Kassák Lajost, és műveiket is fordították.

Vesztergom Janina Annie M. G. Schmidt *Minoes* című ifjúsági regényének magyarországi sikeres fogadtatásának okait vizsgálja. A magyar fordítás, amely *Macskák társasága* címen jelent meg, Damokos Kata nevéhez kapcsolódik. A tanulmány elsősorban azt vizsgálja, mennyire igaz ezen fordítás eseté-

ben Jan van Coillie kijelentése, miszerint „A nevek szentek és sértetlenek, de nem a gyerekkönyvek esetében”. Másrészt a mű színpadi adaptációját is elemzi elsősorban verbális, zenei és vizuális szempontból.

Zárásképp Varga Orsolya két részből álló tanulmánya foglalkozik a holland nyelvű területek és a Magyarország közötti kulturális transzferfolyamatokkal. Szerző írása első részében felvonultatja a Hollandiában megjelent magyar irodalom legfontosabb állomásait a második világháborútól a kétezres évek elejéig, a második részben pedig Henry Kammer munkásságát mutatja be, aki a magyar irodalom legproduktívabb fordítójának tekinthető.

A kötetben megjelent nagyszerű tanulmányok kellően bizonyítják, hogy a kulturális transzferfolyamatok nem merülnek ki egyszerűen a műfordítói tevékenységben. Kultúránkat számos módon közvetíthetjük. Mint például az első és második világháború után szervezett hollandiai és belgiumi gyermekmentő akciók – amelyekről csak érintőlegesen esik szó a tanulmánykötetben –, ugyancsak kitűnő példát szolgáltathattak arra, hogyan kerülhet kapcsolatba két kultúra egymással. A kötet címe – *Oda-vissza* – pedig kiválóan tükrözi, hogy minden esetben kétirányú folyamatról van szó.

Küzmös Dóra

néderlandista, óraadó tanár,
Debreceni Egyetem